

### Список використаних джерел та їх умовних скорочень

- ЕСУМ: Етимологічний словник української мови: У 7 т. / Редкол.: О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. Київ: Наукова думка, 1982–2012. Т. 1–6.
- СлМоск: Москаленко А. А. Словник діалектизмів українських говірок Одеської області. Одеса: ОДПІ ім. К. Д. Ушинського, 1958. 78 с.
- Sychta: Sychta B. Słownik gwar Kaszubskich na tle kultury ludowej : w 7 t. Wrocław, Warszawa, Kraków: Wydawnictwo Polskiej akademii nauk, 1967–1976. Т. I–VII.

### МОДАЛЬНОСТІ У РЕЧЕННЯХ ЗІ ВСТАВНИМИ КОНСТРУКЦІЯМИ ЯК ЗАСІБ СУБ'ЄКТИВНОЇ ОЦІНКИ ДІЙНОСТІ

**Тетяна Огаренко**

*кандидат філологічних наук, доцент*

*Донецький державний університет внутрішніх справ*

*tetogarenko@gmail.com*

Речення виступає єдиною одиницею, яка слугує для вираження певної думки й виконує комунікативну функцію, тобто саме речення реалізує основну функцію повідомлення. Речення — це словесне вираження мислення, граматично сформована мінімальна комунікативна одиниця, що реалізується у відношенні до дійсності. Співвіднесеність висловлення із дійсністю є змістом ознаки предикативності як актуалізація події або ситуації. Така прив'язка речення до дійсності отримує своє вираження через предикативні категорії часу та модальності

Існують різні підходи до визначення природи модальності як універсальної мовної категорії. У граматичних студіях модальність тлумачиться як категорія речення, що виражає відношення його змісту до дійсності з погляду мовця та містить такі аспекти висловлення, як емотивність, комунікативну цілеспрямованість, заперечення, оцінку тощо. Суб'єктивний, об'єктивний зміст мо-

дальності привертав увагу О. М. Вольф, О. П. Глухової, С. О. Педченко.

Кожна синтаксична одиниця характеризується модальністю, тобто категорією, яка виражає відношення повідомлюваного до дійсності. Об'єктивна складова реалізується в предикативності, насамперед через форми дієслів-присудків. Об'єктивна модальність відображає, як мовець кваліфікує дійсність: як реальну чи ірреальну, можливу чи неможливу, бажану тощо. Суб'єктивна модальність, що є факультативною ознакою висловлення, виражається специфічними засобами, зокрема словами й виразами, які функціонують як вставні компоненти.

Речення зі вставними компонентами постають специфічними різновидами висловлення в силу того, що в них по-особливому репрезентований суб'єктивно-модальний план. Вставні слова викликали науковий інтерес таких українських учених мовознавців, як С. П. Бевзенко; І. Р. Вихованець; В. І. Грицина; П. С. Дудик; А. П. Загнітко тощо. К. Ф. Шульжук визначає вставні компоненти як «мовні одиниці, що виявляють ставлення мовця до висловлюваної ним думки і виражають різні модальні значення (можливості, сумніву та ін.)» [Шульжук 2010, с. 169].

Категорія модальності надзвичайно важлива, бо дозволяє реченню виконати своє комунікативне призначення та висловити ставлення мовця до пропозитивного змісту мовлення. Аналіз конструкцій із вставними одиницями у творі О. Довженка «Зачарована Десна» доводить комунікативну значущість таких компонентів.

Кожне вставне слово надає реченню певної модальної спрямованості, відображає саме те сприймання, яке найбільше відповідає описуваній ситуації. Наприклад: *Може, з годину світ здававсь мені загубленим навіки* [Довженко 1986, с. 470] — вставним словом автор висловлює сумнів у точності часових меж, у такий спосіб показуючи протяжність часу для особи в стані душевних страждань. Якщо з висловлювання прибрати цей вставний компонент, воно набуде зовсім іншої модальності – значення категоричності, точності в хронології. Отож, вставна одиниця суттєво змінює значення висловлювання, тому має потужне стилістичне навантаження.

Особливістю тексту твору «Зачарована Десна» є те, що О. П. Довженко досить продуктивно вживає вставні компоненти однієї семантичної групи в сусідніх реченнях, створюючи ефект анафори, як-от: **І справді**, в нижньому правому кутку картини у диявола в руках сидів дід. **Правда**, він не дуже був схожий на нашого діда, бо був голий, як у бані, і борода була в нього не біла, а руда, присмалена вогнем, а волосся на голові стояло сторч і аж цвіричало в полум'ї [Довженко 1986, с. 438]. В інших випадках, навпаки, у найближчому контексті поєднуються вставні антонімічні одиниці, таким чином створюючи ефект несподіваного переключення уваги, наприклад: **Мабуть**, вже й на них перевід приходить... **Справді**, два деркачі, що почали перегукуватися в траві над Десною, раптом притихли, немов почувачи, що мова йде про їхню деркацьку долю [Довженко 1986, с. 459].

Інколи автор повторює в одному реченні вставні слова однієї семантики, неначе хоче таким чином передати чи навіть нав'язати читачеві своє сприйняття, як-от: Коли трапилось крушення поїзда під Бахмачем і клітка мандрівного звіринця зламалась, виплигнув він на волю, глянув навкруги і так йому, **очевидно**, стало погано, так огидли глядачі і укротителі, і все на світі — **очевидно**, він махнув на все та й подався на Десну знайти собі хоч трохи відпочинку [Довженко 1986, с. 464].

Комунікативний ефект автором може бути створений і за допомогою повторюваності вставного слова, наприклад: **А може**, й не снилось, **мо**, й справді було на Десні? [Довженко 1986, с. 444]. Для тексту твору характерне також накопичення вставних одиниць в одному реченні: **Отож**, **кажу**, міркуючи собі в човні на кожусі, поволі затуливі я очі [Довженко 1986, с. 443]. Компоненти належать до різних груп за семантикою, тому дають можливість письменникові зазначити послідовність викладу, а разом з тим і джерело повідомлюваної далі інформації. Щоб підкреслити джерело повідомлення, яке насправді точно не визначене, у сусідніх реченнях можуть уживатися вставні одиниці семантичних груп джерела інформації і способу оформлення думки, як-от: *Погодою у нас на сінокосі*, **казали**, щось років з півтораста завідувала ворона. Це була, **так би мовити**, наша фамільна ворона [Довженко 1986, с. 461].

Отже, вставні одиниці відіграють важливу роль у висловлюванні, вони змінюють або посилюють його модальність, надають реченню необхідної стилістичної забарвленості, формують суб'єктивну оцінку повідомлюваного.

### Література

1. Довженко О. Кіноповісті. Оповідання. Київ : Наукова думка, 1986. 710 с.
2. Новікова О. О. Функціональні особливості вставних конструкцій у лінгвоукраїністиці. URL : [http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v39/part\\_1/10.pdf](http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v39/part_1/10.pdf) (дата звернення : 10.05.2024).
3. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : підручник. 2-ге вид., доп. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 408 с.

### ХАРАКТЕР ЯКІСНОЇ АСИМЕТРІЇ НА РІВНІ СКЛАДНОПІДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ УМОВИ

**Олена Полозова**

*кандидат філологічних наук, доцент,  
доцент кафедри українознавства і лінгводидактики  
імені професора О. Г. Муромцевої*

*Харківський національний педагогічний університет*

*імені Г. С. Сковороди*

*polozoval@ukr.net*

Аналіз сучасних лінгвістичних досліджень дає змогу усвідомити, що й досі в поглядах на складнопідрядне умовне речення є розбіжності. Утім дослідники сходяться в думці, що найбільш виразною ознакою ядерних умовних конструкцій є наявність в одній частині моделювання події, що сприймається як умова, передбачувана для виконання якогось іншої дії, а друга — пояснює значення діяльності, результат якої передбачено умовою, напр.: **Якби я турбувався лиш про себе, вже б онімів давно від самоти** (Д. Павличко). В українській лінгвістиці зауважено, що